

העֶנֶשׁ בְּחִנוֹךְ – הַכָּשֶׁר שֶׁל אֶהָבָה

מדוע ילד זקוק לגבול ברור, ואיך מטילים עונש שבאמת עוזר לו לגדול

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א – מלחמת התרבות סביב העונש

הביקורת המודרנית ומקורה · "עד זבני אחריתא" – לא סותרים לפני שבונים

פרק ב – הכשר של מצווה: למה זקוקים למסגרת

מסגרת יציבה משחררת כוח · שני מפלסים: כפייה למטה, הפנמה למעלה

פרק ג – כשאין עונש: סיפורי אזהרה

המחקר שהפתיע את כולם · שני מבחני אש בטיפול בהתפרצות

פרק ד – עונש, ביטחון וכפרה

"ההורים שלי חלשים מהכלב ברחוב" · לקנות שקט, לא לקנות אהבה

פרק ה – כעס הפנים ולא כעס הלב

ההבדל שהילד מרגיש מיד · שלושה בחורים במסדרון

פרק ו – גבולות המכות ו"המסקנה הטבעית"

מתי אסור להכות · "המסקנה הטבעית" – הכשל של החינוך המודרני · "מינימום לא" – הסיכום המעשי

השיעור הזה, שבו חתם הרב יחיאל יעקובזון את סדרת החינוך, מוקדש כולו לנושא שרבים מעדיפים להתחמק ממנו: העונש. לא איך נמנעים ממנו, אלא איך מבינים אותו נכון, איך מטילים אותו במידה, ואיך הוא הופך, כשעושים זאת נכון, לא לביטוי של כעס אלא לכלי של אהבה ממש.

פרק א

מלחמת התרבות סביב העונש

בפרק זה:

- מאיפה הגיעה הסיסמה "אסור להעניש", ולמה היא בעצם פילוסופיה ולא מדע
- הנזק שבהריסת מערכת ישנה לפני שבנו תחליף
- מקור תורני: "לא לסתור בי כנישתא עד דבני אחריתא"

הביקורת המודרנית ומקורה

חלקים מסוימים בפסיכולוגיה המודרנית נלחמים בכל כוחם נגד המושג "עונש" בכלל, ובעיקר נגד עונש גופני. הסיסמאות האלה חדרו מאוד לחוגים שלנו, וכפי שגרמו נזקים חמורים במקום שממנו הן יצאו, הן גרמו נזקים גם אצלנו. יש סיפור מפורסם, מהמקום שבו נולד הרעיון הזה בארצות הברית: אחד הסטודנטים נשאל אם אי פעם הרים יד על ילדיו, והוא ענה בגאווה: "אני מצהיר בזאת מפורשות, כי מעולם לא הרמתי את ידי על בניי, אלא לשם הגנה עצמית." זו לא בדיחה — זו התוצאה ההגיונית של תפיסה שהפכה כל הצבת גבול לאלימות.

חשוב להבין דבר יסודי: הביקורת הזאת על העונש אינה תולדה של מחקר. איש לא ערך ניסויים שהוכיחו שעונש מזיק, ואחר כך הסיק מהם את המסקנה. הסדר הפוך: קודם קבעו תפיסת עולם — שהדמוקרטיה היא ערך עליון שחייב לחזור גם אל הבית, ושיחסי הורים וילדים צריכים להיות מושתתים על שוויון מוחלט — ורק אחר כך חיפשו לה נימוקים. זו, במילים אחרות, פילוסופיה שהתחפשה למדע. וכיוון שכך, אין לנו הרבה מה להתווכח איתה בזירה שהיא בחרה. אבל יש לנו כן מה להגיד על התוצאה שלה בשטח.

הנזק הגדול ביותר, גם לשיטתם של המבקרים עצמם, הוא שהם הרסו מערכת שלמה של חינוך לפני שנתנו לה תחליף. הם אמרו: כל מה שלא בסדר בחינוך הישן — לא בסדר. אבל אלטרנטיבה מלאה הם לא נתנו, ואת התוצאות המרות של זה אנחנו רואים היום ברחבי העולם, וגם, לצערנו, קרוב אלינו.

"עד דבני אחריתא" – לא סותרים לפני שבונים

יש לנו על כך מקור מפורש בגמרא. חכמים קבעו כלל בהלכות בית הכנסת:

"לא לסתור איניש ב' קנישתא, עד דבני אחריתא" – אין אדם רשאי לסתור בית כנסת עד שיבנה אחר במקומו.

בבא בתרא ג, ע"ב

גם אם אנשים רוצים לראות בית כנסת יותר מפואר, יותר מוצלח, יותר מרווח — ההלכה אוסרת לסתור את הישן לפני שבונים את החדש, מכיוון שיש סיכוי רב שהישן ייהרס והחדש לא ייבנה. זה בדיוק מה שקרה בחינוך המודרני. הוא קם והחליט שהוא צריך להשתנות: הכריז שכל מה שלא בסדר בחינוך הישן פסול, אבל תחליף אמיתי לא בנה. אנחנו לא יודעים בדיוק למה, אבל האווירה כאן היא של חיקוי כל מה שמגיע מבחוץ — ולכן גם כאן נהרסה הסמכות של הבית, ומערכת אחרת במקומה לא ניתנה.

התפיסה המודרנית

עונש הוא אלימות. ילד לומד טוב יותר מהבנה, משכנוע ומ"מסקנה טבעית". הצבת גבול בכפייה פוגעת בו נפשית.

התפיסה התורנית

עונש הוא הכשר מצווה — כלי שמאפשר לילד לחיות במסגרת בטוחה ויציבה, ודווקא היעדרו הוא שפוגע בו נפשית.

הכשר של מצווה — למה זקוקים למסגרת

בפרק זה:

- ההגדרה: עונש הוא "הכשר מצווה", לא המצווה עצמה
- למה מסגרת יציבה דווקא משחררת כוח, במקום לשבור אותו
- שני מפלסים במערכת החינוך: כפייה למטה, הפנמה למעלה — ואיך הם מזינים זה את זה

באחת ההרצאות הראשונות בסדרה הוגדר העונש כ"הכשר מצווה". ההשוואה היא לאדם שבונה סוכה: הוא עוד לא קיים בכך את מצוות הישיבה בסוכה, הוא רק עוסק בהכשר המצווה — הישיבה עצמה היא המצווה. באותו אופן, העונש אינו החינוך עצמו. הוא מאפשר לנו ליצור את האווירה שבה בכלל אפשר לחנך.

מסגרת יציבה משחררת כוח

כל אדם — לא רק ילד — זקוק בחייו למסגרת ברורה, קבועה ויציבה. מסגרת שאינה עומדת כל פעם בסימן שאלה מחדש: "האם אפשר לפרוץ אותה או לא". קחו דוגמה פשוטה: אישה שמתחבטת בכל בוקר מחדש בשאלה אם לקום בזמן לעבודה, שצריכה בכל יום להילחם מחדש עם עצמה כדי להשכים — הכוחות והמשאבים הרוחניים שלה מתבזבזים על עצם ההתלבטות, ולא נשאר לה הרבה כוח לתפקד בפועל במקום העבודה. לעומת זאת, מי שהתרגל לקום בזמן בעקביות, ומי שחינך את עצמו לכך בלי להיכנע לוויכוח מחדש בכל בוקר — לא נלחם יותר על השאלה הזו, וכל הכוח שלו פנוי למלחמות אחרות, החשובות באמת.

אותו עיקרון חל על הילד. אם המשפחה נאבקת כל הזמן על שאלות יסודיות — האם אפשר להכות הורה, האם צריך בכלל לשמוע להם — אין לילד שום קרקע יציבה לעמוד עליה. אבל אם יש לו גבולות שהוא יודע ששום דבר לא יזיז אותם, שההורים תמיד יישארו תקיפים ויעמדו על שלהם, הוא יכול לסמוך עליהם. הוא לא מבזבז את עצמו על ניסיון לבחון בכל רגע מחדש היכן עובר הגבול.

שני מפלסים: כפייה למטה, הפנמה למעלה

יש מקום למסגרת חינוכית שיוצרת מינימום מסוים בכפייה — וזהו בהחלט "אילוף", במובן הטוב של המילה: הרגל שנקבע לפני שהוא מובן. השאלה היחידה היא מה רמת המסגרת, ומה הדרישות שלה. מסגרת חינוכית תמיד תיצור מינימום מסוים שנכפה, אבל אם במקביל, בשלב שני, אנחנו נאבקים עם הילד — לא נגדו, אלא

יחד איתו — כדי שילמד להתחשב בזולת ולכבד אנשים, אנחנו בבת אחת מפנימים אצלו גם את הרמה הגבוהה יותר וגם את הבסיסית. מי שנאבק עם ילדו כדי שילמד יחס נכון בין אדם לחברו, מפנים אצלו ממילא גם את המערכת הבסיסית שאיפן אותו אליה בילדותו — למשל את היחס הראוי כלפי ההורים עצמם.

מבחינה טכנית פשוטה, אדם שרוצה להגיע להישג חינוכי מוכרח להבין: הוא לא יכול לפתוח שלושים חזיתות מלחמה בבת אחת. הוא חייב לקבוע לעצמו מינימום שהוא מאמין שהוא אפשרי — לפי החוש שלו, לפי הנורמה החברתית שלו — לכפות אותו, ורק אז לעסוק בדברים ברמה גבוהה יותר, שבזכותם גם הכפייה תופנם פנימה. אם המערכת הבסיסית תישאר בגדר כפייה בלבד, בלי שהילד יקבל גם חינוך ברמות גבוהות יותר שמוביל אותו להפנמה — כן, אז המערכת היסודית עלולה להיפגע. אבל זו לא סיבה לוותר על שלב הכפייה. אפשר, ואף רצוי, לבנות "קומה שלישית" של חינוך: אם היא נבנית טוב, היא מחזקת דרכה גם את היסוד של קומת הקרקע.

כשאין עונש: סיפורי אזהרה

בפרק זה:

- מה מחקרים על גידול ילדים ללא מסגרת גילו, למרבה ההפתעה
- סיפור: ילד מעפולה שפגע באמו ואחר כך ניסה לפגוע בעצמו
- סיפור: נער שהיה בדרך לאשפוז — עד שהוריו הפגינו תקיפות
- סיפור אישי: המחבר עומד מול התפרצות של ילד ומרסן אותה בנוכחות רגועה
- סיפור: ראש ישיבה מרגיע בחור שמאיים להתאבד

המחקר שהפתיע את כולם

נעשו לא מעט ניסיונות לגדל ילדים במסגרות חופשיות במיוחד — בלי כפייה, בלי אילוצים, בלי עונשים. הסיסמה הייתה: בלי עונשים. התוצאה, למרבה ההפתעה של מי שהאמין בשיטה, הייתה שרובם של הילדים גדלו מופרעים, נוירוטיים וחסרי ביטחון, הרבה מעבר לרמה המקובלת באוכלוסיות מקבילות. אחד ההסברים שניתנו לתופעה, ואגב — הוא נמצא גם אצלנו במקורות — הוא שדווקא עונש מגביר ביטחון עצמי. זה נשמע הפוך, אבל זה נובע מבלבול בין עונש אמיתי לבין דבר אחר לגמרי: התפרצות של הורה שאיבד שליטה, שאין לה שום קשר לעונש מרוסן ומתוכנן שנועד לעזור לילד לרסן את עצמו.

הילד שרצה "להרוג את הרשע בפנים"

לפני שנים, בעפולה, ילד בן חמש בערך זרק אבן על אמו ופצע אותה עד זוב דם. זמן קצר לאחר מכן תקע בעצמו סכין — לא נהרג, ברוך השם — ובחקירה שנעשתה אמר שרצה "להרוג את הרשע שבפנים". זהו מקרה קיצוני, אבל הוא ממחיש עיקרון שחוזר שוב ושוב אצל ילדים שלא זכו למסגרת יציבה: כשאין כוח חיצוני שעוצר אותם, חלקם הופכים לשופטים ולמענישים של עצמם, בדרכים חמורות בהרבה מכל עונש הורי מתון.

"זה מה שחיכיתי לו"

נער בן אחת עשרה, שהוריו שקלו ברצינות להשפיזו בשל התפרצויות מדאיגות, הופנה למחבר לצורך הערכה. הסתבר שההורים, מתוך פחד להזיק, נמנעו מלהעניש אותו כליל — לא בכפייה, לא בהודעה מראש, שום דבר. בשלב ראשון הופעל כל כוח השכנוע כדי להביא אותם, לפחות במידה מסוימת, להעניש בעקביות: להודיע מראש "אם תעשה כך וכך, ייעשה כך וכך" — ולעמוד על כך.

כעבור שלושה ימים התקשרה האם: לאחר מעשה חמור במיוחד, הכה בו האב מכות ממש. וקרה דבר מפתיע — הילד קם, חיך, התיישב לשולחן, רגוע ומרוצה. האם הייתה משוכנעת עכשיו שהוא זקוק לאשפוז דחוף: "מה קרה שאחרי שהכינו אותו הוא דווקא נרגע?" אבל התשובה הייתה פשוטה: הילד בעצם אמר, בהתנהגותו, "זה מה שחיכיתי לו" — סוף סוף מישהו עצר אותו.

"תשתוק. תשתוק."

המחבר עצמו זכה להיות נוכח באחת ההתפרצויות של אותו נער. באמצע הבית, בלי אזהרה, השתולל הילד על הרצפה, צרח, משך מפה מהשולחן, ניפץ חפצים. ההורים, נבוכים ואובדי עצות, עמדו מהצד. "עכשיו תסתכלו טוב על מה שאני עושה, ואני מבקש שתחקו את זה בפעם הבאה." המחבר ניגש, תפס את הילד בכוח, לחץ אותו חזק אך בשליטה, ואמר בשקט ובקביעות: "תשתוק. תשתוק." שוב ושוב, בטון רגוע, בלי כעס, כמו תקליט: "אני אשאר איתך כאן עשר שעות, עשרים שעות, כמה שתרצה. אתה לא מפחיד אותי. אני רוצה שתפסיק, ואני אחריח אותך להפסיק."

אחרי כרבע שעה — לא השעות שההתפרצות הייתה נמשכת בעבר — הילד התחיל להיאבק במגע עצמו, צעק "תוריד את הידיים שלך ממני, מי אתה בכלל", ולבסוף, אחרי כשעה, פרץ בצחוק — קצת היסטרי, אבל שחרור אמיתי — קם, הלך לחדרו והביא משחק, ושאל אם רוצים לשחק איתו. ההורים, שראו את זה כמו עיניהם, הבינו לראשונה שהבעיה לא הייתה בילד אלא בהיעדר הכוח היציב שהוא כל כך זקוק לו.

"מה מקשר לך, איך?"

סיפור נוסף, שהמחבר היה עד לו מקרוב: בחור ישיבה שהיה במצב רגשי קשה ניגש לראש הישיבה שלו והכריז: "אני הולך להתאבד." ראש הישיבה, בלי להיבהל ובלי להתרגש, שאל בקור רוח: "איך?" הבחור נדהם: "מה זה מקשר לך, איך?" "בטח," ענה ראש הישיבה, "יש חבל, יש גז, יש קפיצה — אתה צריך להחליט איך." הבחור המשיך לצעוק ולנסות להרגיז אותו, וראש הישיבה נשאר רגוע, כמעט מתלוצץ: "גז זה די יקר, לא הייתי ממליץ." בשלב מסוים הבחור עצמו נשבר וצעק: "אתה מתיר לי להתאבד?!" — וראש הישיבה, שהבין שהמתח פג, ענה בפשטות: "אני לא רב שמתיר איסורים. אם אתה חושב שיש לך בעיה הלכתית, תשאל שאלה הלכתית ותפסוק לפי מה שאתה חושב." הבחור התיישב, נרגע, והסיפור עבר. הרוגע התקיף, ולא הפאניקה הנלהבת, הוא שהחזיר לבחור את הקרקע תחת הרגליים.

בפרק זה:

- המשוואה האכזרית: מה קורה בראשו של ילד שמרגיש שההורים חלשים ממנו
- העונש כדרך של הילד להרגיש "התכפר והתנקה"
- סיפור: האם שנתנה הכול חוץ מהדבר החשוב באמת

"ההורים שלי חלשים מהכלב ברחוב"

המשוואה של הילד פשוטה, וגם אכזרית. אם ילד מרגיש שההורים חסרי אונים מולו, הוא עלול להגיע להתפרצויות שהם לא יוכלו לעצור — והוא מגלה זאת מהר מאוד. הוא רוצה שוקולד, אמא לא נותנת, הוא צורח בחנות עד שהוא משיג את שלו. הוא שוטף לעצמו את המוח שההורים חלשים. ומכאן הדרך למחשבה מבעיתה קצרה: "אם ההורים שלי חלשים ממני, ואני חלש מהכלב ברחוב — אז ההורים שלי חלשים מהכלב ברחוב. מי יגן עליי?"

זה חלק מההסבר לכך שילדים שלא מקבלים גבול חשים חרדה. גם אם המערכת מצליחה ליצור תקיפות ובטחון בלי להעניש בפועל — העונש עדיין קיים ברקע, ולא משנה אם הוא מבוצע בפועל. אם יש גבולות שהילד יודע שדבר לא יזיז אותם, שההורים תמיד יעמדו על שלהם, הוא יכול לסמוך עליהם. בבית שבו ההורים חלשים ומוותרים, הילד לא רואה בזה נדיבות וטוב לב — הוא רואה בזה חולשה פשוטה, וגורל אכזרי לגזור על ילד לחיות עם התחושה הזאת.

העונש מקנה לילד גם הרגשה של **כפרה**. כל ילד יודע ברמה מסוימת מה בסדר ומה לא — אנחנו הרי לא מענישים על דבר שהוא לא ידע שהוא אסור. וכשהוא יודע שעשה משהו חמור, יש לו נקיפות מצפון, והוא זקוק להרגשה שהתכפר, שהתנקה, שהוא מזוכך. ילדים שלא זכו לעונש על התנהגות קיצונית מצאו לפעמים דרך להעניש את עצמם — ליפול, להיפצע, אפילו להזיק לעצמם.

"נתת לי הכול — חוץ מהדבר האחד"

אם אחת התלוננה על בנה: "כל כך הרבה נתתי לו, קניתי לו, רצתי בשבילו" — וזו אמת. הבן, כיום כבר צעיר בן שבע עשרה, עונה: "נתת, לא אכפת היה לך ממני. את פחדת שאני אצרח, אז קנית את מחיר השקט." יש לה כסף לקנות לו שלוש-ארבע חליפות בשנה, "שיהיה לה לא נעים בבית" — כך הוא מתאר את זה. ההסבר הוא לא ניתוח פסיכולוגי עמוק, אלא תוצאה פשוטה: כשילד חרד ופוחד, כשהוא כועס על הוריו על שהם חלשים, קשה מאוד להעניק לו רגשית. הוויתור המתמיד, השפע החומרי שבא במקום גבול — לא נתפס כאהבה, אלא כמה שהוא באמת: ניסיון לקנות שקט.

בפרק זה:

- ההבדל שהילד מרגיש מיד: עונש משליטה מול התפרצות מנקמה
- למה אסור להתנצל על עונש שהחלטת עליו
- סיפור: שלושה בחורים חוסמים מסדרון, ואחד מהם הופך למעריץ הגדול ביותר

ההבדל שהילד מרגיש מיד

מה שכתוב בהלכה הוא "כעס הפנים ולא כעס הלב". הפירוש אינו למכור הצגה הפוכה — לחייך בזמן שמענישים. הכוונה היא שהפנים יכולות להיראות כועסות, אבל בפנים — בלב — אין התפרצות. הילד יודע בדיוק אם הפעולה נעשית מתוך שליטה או מתוך התפרצות. וכשיש מצב אמיתי של התפרצות, אסור להעניש: זו לא עונש, זו נקמה אישית. הילד מבין שנוקמים בו, לא שמחנכים אותו, וגם אם החינוך במהותו הוא דבר רוחני טהור — כשמתפרצים על ילד, הוא מבין שהבעיה היא שהוא הרגיז את ההורה, לא שהוא עשה משהו לא נכון כלפי בורא עולם.

ולכן, טעות חמורה נוספת: הורים רבים, מתוך אי נעימות עם עצם ההענשה, מתנצלים תוך כדי — "אני מעניש אותך לגמרי בשבילך, ואני בכלל לא רציתי, ואני אוהב אותך". במקרה הטוב זה דיבורים לשווא, במקרה הגרוע זה מזיק ממש. הילד שומע את זה במנגינה, בצליל, לא דווקא בתוכן — וכשהורה מתנצל, ההרגשה שמועברת היא שהורה לא צודק, וההשפעה של העונש נעלמת. מותר, ואף רצוי, להסביר בקצרה למה מענישים — אבל בלי הטפת מוסר ארוכה, ובלי התנצלות. "צר לי, אני חייב להעניש אותך" — וזהו.

שום עונש שחוזר על עצמו שוב ושוב אינו יעיל. עונש שצריך לחזור עליו פעם אחר פעם על אותו דבר, סימן שהגיע הזמן להתחיל לחנך — לא רק להעניש. תפקיד העונש הוא לעצור את ההרגל, לעצור את ההתנהגות. אחרי שהעצירה קרתה, זהו הרגע לחנך; אם לא מנצלים אותו, צריך להעניש שוב, ואז שוב, עד שהעונש מאבד את האפקט וצריך להחריף — עד שמגיעים למקום שאסור להגיע אליו.

מבחן הכוח שהפך לחברות של חיים

המחבר, בתחילת דרכו בעולם החינוך, ניהל מוסד לנוער בעל רקע קשה. יום אחד, בדרכו מבית המדרש לכיוון אחת הכיתות, מצא שלושה בחורים חוסמים לו את המסדרון, מחכים לראות מי יזוז ראשון. "באתם לתת לי משמר כבוד?" שאל בחיך משועשע. אחד מהם, שעמד באמצע, אתגר אותו: "נראה אותך עובר." המחבר שאל בשלווה: "אתה מצפה שאני אעשה קפיצה כל כך מהירה שאני אצליח לעבור ביניכם? איך בדיוק אתה מצפה שאעבור?"

הבחור השיב: "תעבור ככה," והצביע על גופו. "ואם אעבור," שאל המחבר, "זה יוכיח שאני יותר חזק ממך, יותר גיבור?" "כן." "ואם לא אעבור, זה יוכיח שאתה יותר גיבור?" "כן." "אז בוא נחסוך לך את המאמץ — אני כבר מזדה שאתה יותר גיבור." הבחור, שרצה קרב ולא ויתור, השיב: "אני רוצה לראות אם אתה יכול בכוח." ואז, בתנועה מהירה, נדחף המחבר קדימה — הבחור עף לרצפה, כמעט איבד הכרה. המחבר, נבהל בפנים אך נשאר רגוע כלפי חוץ, המשיך ללכת ישר למשרד.

כשחזר לבדוק, ראה שהבחור קם בסדר גמור. ומאותו רגע, הוא הפך לאחד ה"אוהבים" הגדולים ביותר שלו — חברים כינו אותו "הכלב של הרב", והוא שמר על סדר בכיתה מתוך נאמנות. נער שגדל ברחוב, שלא זכה לחינוך של ממש, מצא לראשונה מולו כוח יציב שלא נסוג — וזה, יותר מכל הסבר, מה שיצר את הקשר. שנים אחר כך, כשהתבגר, הוא עצמו הסביר: "הייתי צריך גבר." הפירוש המדויק לא היה ברור לו במילים, אבל אין ספק שזו הייתה הנקודה.

גבולות המכות ו"המסקנה הטבעית"

בפרק זה:

- הכללים ההלכתיים: מתי אסור להכות בכלל
- הביקורת על "המסקנה הטבעית" — הסיסמה האהובה של החינוך המודרני
- סיפור: אם ששאלה למה להתנגד למסקנה הטבעית — והתשובה על חילול שבת
- סיכום מעשי: "מינימום לא", ו"תענית דיבור" כתרגיל להורים

מתי אסור להכות

המחבר מודיע בפירוש שהוא בעד מכות, "צר לי לאכזב את שוחרי הסגנון המודרני" — אבל בגבולות ברורים וצרים. ראשית, ההלכה קובעת שבגיל שהבן עלול להחזיר, אסור להכות כלל — זהו איסור הלכתי מוגדר. הדור התפתח, וילדים מגיעים מוקדם יותר לגיל שבו הם עלולים להחזיר; ומעבר לגיל הזה חל האיסור "ולפני עֵזְר לא תיתן מכשול" — לגרום למישהו לעבור עברה חמורה יותר. שנית, מומלץ בזהירות רבה שלא להעניש מכות על "עשה" — כלומר, לא להכריח אדם באמצעות מכות לעשות פעולה חיובית, אלא רק כתגובה על עברה על "לא תעשה". שלישית — וזה הכלל המעשי החשוב ביותר — עונש שחוזר על עצמו שוב ושוב איבד את האפקט שלו, וממשיך להשתמש בו רק מוביל להחרפה מסוכנת.

"המסקנה הטבעית" – הכשל של החינוך המודרני

אחת הסיסמאות המפורסמות של החינוך המודרני היא: אל תעניש, תן לילד להגיע בעצמו למסקנה שההתנהגות שלו אינה כדאית — "המסקנה הטבעית". הרעיון נשמע יפה על הנייר: אם זה עובד, לילד אין זעם כלפי ההורה, כי הוא נענש כביכול מחמת עצמו. הבעיה היא שכשמגיעים לפרטים המעשיים, מגלים שהמסקנה הזאת רחוקה מלהיות טבעית. דוגמה שהובאה בספרות: ילד לא רוצה לסגור את החלון בלילה — "תשאירו לו פתוח, שיצטנן וילמד". אבל ילד שרץ לכביש — גם אז נשאיר לו לרוץ? ברור שלא. איפה שאפשר וזה הגיוני — אפשר; אבל להפוך את זה לקו מנחה לכל דבר, זו כבר לא מסקנה טבעית, זו התחמקות מהתפקיד.

"אחכה שהוא ייענש בגיהנום?"

אישה נכבדה וחרדית התלוננה פעם בפני המחבר: "למה אתה תוקף כל כך בחריפות את המסקנה הטבעית? זה כל כך נפלא!" תשובתו הייתה שאלה נגדית: "יש לי בעיה — תפתרי לי אותה מהמסקנה הטבעית. הבן שלי, רחמנא ליצלן, רצה להרגיז אותי והדליק חשמל בשבת. אני אחכה שהוא ייענש בגיהנום? איפה המסקנה הטבעית? אם הוא קיבל חשמל, אני אגיד לו 'עכשיו תסבול, תשב בחושך' — זה החינוך שאני אתן לו לעבודת השם?" רוב החינוך שלנו, בסופו של דבר, נוגע בדיוק בשאלה הזאת — לא בעבירות שיש להן "מסקנה טבעית" מוחשית, אלא ביחס לעבודת השם, שבה אין תוצאה מוחשית מיידית שהילד יכול לחוות בעצמו.

ההסבר לכך עמוק יותר: כל בני האדם נעים על ציר אחד — בין בריחה מסבל לבין השגת הנאה. ההבדל בין ה"יצר הטוב" ל"יצר הרע" הוא חשבון לטווח ארוך מול חשק מיידי. כשאנחנו נותנים לילד פרס על מאמץ, אנחנו למעשה "מקרבים" אליו את השכר הרחוק; כשאנחנו מענישים אותו על עברה, אנחנו מקרבים אליו את התוצאה. "המסקנה הטבעית" מנסה לוותר על שני הכלים האלה ולסמוך על כך שהילד יגיע לבד להבנה רחוקת-טווח — משהו שגם מבוגרים מתקשים בו.

"מינימום לא" – הסיכום המעשי

הכלל שמסכם הכול הוא כלל הזהב הידוע בשם רש"ר הירש: להגיד מעט מאוד "לא" — ולעמוד על אותו מעט בכל תוקף. רוב ה"לא" שאנחנו אומרים בבית — האם עולים עם נעליים על הספה, האם מותר להסתכל במסך — הם לא ה"לא" החשובים באמת, והם מבזבזים כוחות ומאבקים על עניינים שוליים. כשמצמצמים את הדרישות למינימום ההכרחי באמת, קל הרבה יותר לעמוד עליהן בעקביות מלאה — וזה, בסופו של דבר, מה שהילד באמת זקוק לו.

כדרך אימון מעשי, המחבר ממליץ לנסות "תענית דיבור" — לפחות פעם, למשך שעה, בזמן שהילדים סביב. זה תרגיל בלתי רגיל, אבל הוא מלמד להתאמן לחשוב לפני שמדברים, ולשקול מה חשוב לאסור באמת ומה לא. הורים שניסו זאת גילו שהילדים מתפקדים מצוין, ולפעמים אף פורחים, כשה"לא" שהם שומעים מצטמצם למה שבאמת נחוץ.

סיכום הדברים: העונש אינו החינוך עצמו, אלא ההכשר שמאפשר אותו. הוא נחוץ כי הילד — כמו כל אדם — זקוק למסגרת יציבה שאינה עומדת כל פעם בסימן שאלה. הוא ניתן מתוך שיקול ולא מתוך כעס, במידה ולא בהחרפה מתמדת, ובלי להתנצל עליו. ומעל לכול: ככל שאנחנו דורשים פחות "לא", כך אנחנו יכולים לעמוד יותר בתוקף על אותו מעט — וזו המתנה האמיתית שאנחנו נותנים לילד.

מקורות ומראי מקומות

1. בבא בתרא ג, ע"ב — "לא לסתור איניש בי כנישתא עד דבני אחריתא"
2. ויקרא יט, יד — "וְלִפְנֵי עֶזְרַל לֹא תִתֵּן מְכַשֵּׁל"
3. רש"ר הירש — כלל החינוך: מיעוט ב"לא" ועמידה מוחלטת עליו
4. עדויות ומקרים מעולם החינוך וההדרכה, כפי שהובאו על ידי הרב יחיאל יעקובזון מתוך ניסיונו האישי

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐